

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 22 december 2020

Mål nr

Ö 1211-20

PARTER

Klagande

Centrala studiestödsnämnden
Rättsavdelningen
851 82 Sundsvall

Ombud: Verksjurist MO

Motpart

JLA

SAKEN

Skuldsanering

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges beslut 2020-02-19 i mål ÖÄ 3201-19

Dok.Id 192273

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstادمstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avslår överklagandet.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Centrala studiestödsnämnden (CSN) har yrkat att Högsta domstolen ska fastställa att skuldsaneringen för JLA inte ska omfatta CSN:s fordran på återkrav av studiemedel (beslut den 2 maj 2019).

SKÄL

Vad målet gäller

1. Målet gäller i första hand frågan om återkrävda studiemedel ska omfattas av skuldsanering när beslutet om återkrav har fattats efter det att skuldsaneringsförfarandet inletts. Om de återkrävda studiemedlen ska omfattas, blir följdfrågan om det ändå finns skäl att undanta dessa från skuldsaneringen.
2. CSN har som stöd för sitt överklagande anfört bl.a. att fordran på återkrav uppkommer vid beslutet om återkrav.

Skuldsanering

Allmänt om skuldsanering

3. Ett huvudsyfte med skuldsanering är att ge svårt skuldsatta personer en möjlighet att komma ur sina ekonomiska problem. Samtidigt ska skuldsaneringen gynna borgenärskollektivet genom att gäldenären betalar åtminstone någon del av sina skulder. Det sker genom att gäldenären under en tid, normalt fem år, får förbehålla sig ett begränsat belopp för sin egen och sin familjs försörjning medan överskottet fördelas mellan borgenärerna enligt en beslutad betalningsplan. Genom förfarandet befrias gäldenären från ansvaret för de

skulder som omfattas av skuldsaneringen och som betalningsplanen inte ålägger gäldenären att betala.

Rättsliga utgångspunkter

4. En gäldenärs ansökan om skuldsanering prövas av Kronofogdemyndigheten. Om ansökan inte avslås eller avvisas, fattar myndigheten ett inledande beslut och kungör detta. I kungörelsen uppmanas borgenärer att inom en månad anmäla sina fordringar mot gäldenären. De borgenärer som är kända i ärendet tillställs en underrättelse om beslutet (17 och 19–21 §§ skuldsaneringslagen, 2016:675).

5. Som framgår av 30 § omfattar en skuldsanering alla fordringar på pengar mot gäldenären som har uppkommit före dagen för inledandebeslutet, om inte annat föreskrivs i 31 § eller bestäms enligt 32 §. En förutsättning för att besluta om undantag med stöd av 32 § första stycket är att fordran är beroende av villkor eller att den inte är till beloppet fastställd eller förfallen till betalning. Om det med stöd av 32 § första stycket har beslutats att en fordran ska undantas, kan en borgenär bevilja anstånd med betalningen av belopp som förfaller under den tid då betalningsplanen löper (jfr 57 §).

6. Bestämmelser om verkan av en skuldsanering finns i 47 §. Förutom att där anges att skuldsaneringen befriar gäldenären från ansvar för betalningen av de skulder som omfattas av skuldsaneringen i den utsträckning som dessa sätts ned, framgår att gäldenären även befrias från ansvar för betalningen av skulder som inte är kända i ärendet.

Studiestödslagen

7. Studiemedel utgör en gemensam beteckning för ett av staten genom Centrala Studiestödsnämnden (CSN) lämnat studiestöd i form av studielån och studiebidrag. En rätt till studiemedel föreligger för sökande som uppfyller de

förutsättningar och som följer de villkor som anges i studiestödslagen (1999:1395) och studiestödsförordningen (2000:655).

8. Den som har fått studielån ska betala tillbaka lånet (4 kap. 1 §). I 4 kap. ges den närmare regleringen om återbetalningsskyldigheten. Där anges bl.a. grunderna för ränteberäkningen, tiden för återbetalning, storleken på de återbetalningar som ska göras och när dessa återbetalningar förfaller till betalning.

9. Studiestödslagen skiljer mellan återbetalning av studielån och återkrav av studiemedel. Ett återkrav av studiemedel kan utgöra krav på dels återbetalning av studielån i förtid med frångående av återbetalningsvillkoren enligt 4 kap., dels återbetalning av studiebidrag. Beslut om återkrav regleras i 5 kap. och fattas av CSN.

10. Ett återkrav kan grundas på att en studerande har fått studiemedel felaktigt eller med för högt belopp på grund av att hans eller hennes inkomst enligt beslut om slutlig skatt överstigit den inkomst som lagts till grund för beräkningen av det studiemedel som betalats ut (5 kap. 1 § första stycket). Det kan även vara fråga om att studiemedel har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp på grund av oriktiga uppgifter (andra stycket) eller för att den studerande avbryter sina studier (2 §). Det som har betalats ut för mycket ska krävas tillbaka; om det finns synnerliga skäl får ett krav på återbetalning som ställs med stöd av 1 § helt eller delvis efterges (1 § tredje stycket).

11. Det följer alltså av regleringen att återbetalningsskyldigheten avseende studiebidrag aktualiseras bara om bidraget har beviljats på grundval av att uppgifter i ansökan var oriktiga eller därför att lämnade uppgifter som avsåg framtiden om t.ex. inkomster eller studier visar sig inte stämma med det faktiska utfallet.

Tidpunkten då fordran på studiemedel som återkrävs ska anses ha uppkommit

Utgångspunkter

12. Som framgått kan ett återkrav av studiemedel avse både vad som har betalats ut som studielån och som studiebidrag. Kravet avser inte en privaträttslig fordran, eftersom studiemedel lämnas under de förutsättningar och på de villkor som anges i studiestödslagen. Det hindrar inte att de principer som gäller för fordringsförhållanden i allmänhet bör tillämpas på sådana frågor som inte behandlas i studiestödsregleringen och som aktualiseras i detta mål.

13. I 6 kap. 12 § studiestödslagen anges att en fordran som avser återbetalning av studielån eller återkrav av studiestöd preskriberas tjugofem år efter tillkomsten, om inte preskriptionen avbryts dessförinnan. I förarbetena till paragrafen anges att för fordringar på återkrav ska preskriptionsfristen räknas från beslutsdagen (se prop. 2010/11:113 s. 26). Den i förarbetena uttalade synen på starttidpunkten för beräkning av preskriptionsfristen avviker från gängse principer. Någon närmare förklaring till varför en sådan avvikelse ska ske lämnas emellertid inte (jfr 2 § preskriptionslagen, 1981:130). Motivuttalandet kan inte tillmätas någon avgörande betydelse vid prövningen av frågan om när fordringar med anledning av återkrav uppkommer.

När återkravet avser studielån

14. När gäldenären ingår ett låneavtal med borgenären och får lånebeloppet utbetalat, föreligger en förpliktelse att återbetala lånet. Vid tidpunkten för utbetalningen av studielånet får fordran anses ha uppkommit i den mening som avses i 30 § skuldsaneringslagen. Utbetalningstidpunkten avgör därför om det lånebelopp som enligt CSN:s beslut ska återbetalas i förtid efter återkrav ska omfattas av skuldsaneringen. Om utbetalningen har skett före dagen för inledandebeslutet ska skulden alltså ingå i saneringen. Att CSN kan komma att

anse att det föreligger synnerliga skäl för att efterge kravet helt eller delvis saknar betydelse för fordrans uppkomst, men kan få betydelse för storleken av det belopp som ska återbetalas i förtid.

När återkravet avser studiebidrag

15. Om ett beslut att bifalla ansökan och betala ut studiebidraget grundades på uppgifter som var oriktiga har den omständighet som utlöser en återbetalningsskyldighet avseende bidraget förelegat redan vid utbetalningen. Utbetalningstillfället utgör då tidpunkten för fordrans uppkomst i den mening som avses i 30 § skuldsaneringslagen.

16. Om bidraget däremot grundats på t.ex. viss beräknad inkomst eller planerad studietid, så kan de verkliga förhållandena komma att avvika från vad som angavs i ansökan. Sådana avvikelser kan utlösa en återbetalningsskyldighet. Förpliktelsen att återbetala kan uppkomma vid olika tidpunkter beroende på vilken avvikelse det är fråga om. Vid t.ex. studieavbrott uppstår förpliktelsen att återbetala bidraget helt eller delvis när avbrottet äger rum eftersom avbrottet medför att den studerande för tiden därefter inte är berättigad till studiebidrag. Men när det är fråga om att den verkliga inkomsten blev högre än vad som angetts i ansökan, bör utgången av det inkomstår som uppgiften avsåg anses utgöra den tidpunkt då förpliktelsen att återbetala bidraget helt eller delvis uppstår eller med andra ord när fordran uppkommer i den mening som avses i 30 § skuldsaneringslagen.

Prövningen av om ett återkrav ska undantas från en skuldsanering

Allmänt om prövningen

17. Tidpunkten för när ett beslut om återkrav fattas saknar i sig betydelse för frågan om CSN:s fordran ska ingå i skuldsaneringen, eftersom återbetalningsskyldigheten inte uppkommer genom beslutet. Däremot har beslutstidpunkten betydelse för skuldsaneringsförfarandet; fordran har inte

fastställts till beloppet och förfaller inte till betalning förrän beslutet om återkrav fattas. Om det fattades efter inledandebeslutet, finns det förutsättningar för att pröva om fordran enligt återkravet ska undantas från skuldsaneringen.

18. Som framgått är möjligheten att i enlighet med 32 § första stycket skuldsaneringslagen undanta en skuld som har uppkommit före inledandebeslutet begränsad till skulder förenade med villkor, som inte är fastställda till beloppet eller som inte är förfallna.

19. Mot bakgrund av att det övergripande syftet med en skuldsanering är att gäldenären ska befrias från ansvaret för de skulder som omfattas av skuldsaneringen och som betalningsplanen inte ålägger gäldenären att betala, bör det fordras skäl av viss tyngd för att undantagsregeln i 32 § ska tillämpas. En avvägning av skälen får då göras mot risken att syftet att ekonomiskt rehabilitera gäldenären motverkas om skulden undantas från skuldsaneringen.

20. När det är fråga om en fordran som kan förväntas förfalla till betalning innan eller under den tid som betalningsplanen löper, bör det i allmänhet krävas särskilt tunga skäl för att skulden ska undantas.

Särskilt om fordran på återbetalning av studiemedel som inte har förfallit

21. I rättsfallet ”Återbetalningen till CSN” NJA 1997 s. 717 tog Högsta domstolen ställning till om en fordran på återbetalning – sålunda inte ett återkrav – av studielån skulle undantas från en skuldsanering med stöd av 32 § skuldsaneringslagen; fordran var inte förfallen till betalning. Domstolen slog då fast att en skuldsanering som regel inte ska omfatta en sådan fordran. Som skäl framhölls att studielån beviljas utan någon affärsmässig prövning, att säkerhet inte krävs och att regleringen syftar till att återbetalningsskyldigheten fördelas under lång tid samt att det finns reglerade möjligheter till anstånd och avskrivning av skulden.

22. När det föreligger ett återkrav avseende studiemedel skiljer sig situationen från den i ”Återbetalningen till CSN”. Genom beslutet om återkrav fastställs storleken på det belopp som ska återbetalas. Till skillnad från vad som är fallet vid sedvanlig återbetalning av studielån förfaller det återkrävda beloppet i sin helhet till betalning på eller i nära anslutning till beslutsdagen. Det saknas därmed i allmänhet tillräckligt vägande skäl att undanta det krävda beloppet från skuldsaneringen.

Bedömningen i detta fall

Bakgrund

23. JLA ansökte hos CSN om studiemedel i form av lån och bidrag för studier som skulle bedrivas under 2017. Ansökan beviljades och studiemedel betalades ut.

24. Den 14 februari 2019 beslutade Kronofogdemyndigheten att inleda skuldsanering för JLA. Den 2 maj beslutade CSN om återkrav av drygt 52 000 kr inklusive ränta och avgifter med anledning av att JLAs inkomst under inkomståret 2017 hade överstigit den som han uppgett i ansökan och som hade lagts till grund för utbetalningarna. Av beslutet framgår att av återkravet avsåg cirka 36 000 kr studielån och cirka 14 000 kr studiebidrag. Beloppen förföll till betalning den 31 maj.

25. CSN anmälde till Kronofogdemyndigheten dels en fordran på återbetalning av studielån varav en del var förfallen till betalning, dels en fordran på återkrav av studiemedel. CSN angav att den del av fordran på återbetalning av studielån som inte var förfallen skulle undantas från skuldsaneringen med stöd av 32 § skuldsaneringslagen och i enlighet med praxis. Fordran på återkrav av studiemedel skulle enligt 30 § inte omfattas av skuldsaneringen.

26. Den 22 augusti 2019 beslutade Kronofogdemyndigheten att bevilja skuldsanering för JLA. Av beslutet framgår att CSN:s fordran på återbetalning av studielån som ännu inte förfallit till betalning undantogs från skuldsaneringen, men att CSN skulle komma att meddela anstånd med återbetalning som förföll under skuldsaneringsperioden. Däremot ingick CSN:s fordran avseende återkrävda studiemedel (lån och bidrag) i skuldsaneringen.

27. Varken tingsrätten eller hovrätten har ändrat Kronofogdemyndighetens beslut.

Överklagandet ska avslås

28. CSN:s beslut den 2 maj 2019 att återkräva studielån och studiebidrag från JLA utgör anspråk på förtida återbetalning av den aktuella delen av hans studielån och på återbetalning av erhållet studiebidrag. Beslutet grundades på att hans inkomst för 2017 blev högre än beräknat. Eftersom den del av studielånet som var föremål för återkrav hade utbetalats före inledandebeslutet omfattas den av skuldsaneringen (se p. 14). Även skulden till CSN avseende återkrav av för mycket erhållet studiebidrag ska anses ha uppkommit före inledandebeslutet då utgången av inkomståret 2017 låg i tiden före inledandebeslutet (se p. 16).

29. Beslutet om återkrav saknar alltså betydelse för tidpunkten för skuldens uppkomst. Däremot har beslutstidpunkten betydelse för skuldsaneringsförfarandet; fordran har inte fastställts till beloppet och förfaller inte till betalning förrän beslutet om återkrav fattas. Om det fattades efter inledandebeslutet, finns det förutsättningar för att pröva om fordran enligt återkravet ska undantas från skuldsaneringen. (Se p. 17–20.)

30. Omständigheterna är i detta fall sådana att det saknas anledning att med en tillämpning av 32 § skuldsaneringslagen undanta fordran på återkrav från skuldsaneringen (jfr p. 22).

31. Överklagandet ska därför avslås.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Kerstin Calissendorff (referent), Johnny Herre, Agneta Bäcklund och Stefan Reimer
Föredragande har varit justitiesekreteraren Emelie Hansell